

DE PRESENTATIE IN DE JAARREKENING VAN DE BELASTING OVER DE „SCHIJNWINST” OP VASTE ACTIVA

door Drs. M. A. van Hoepen

I. Inleiding

De „Commissie De Blaeij”¹⁾ beval in een bijlage bij haar rapport van 1962 aan²⁾, in geval van herwaardering bij prijsstijging, een „reserve voor toekomstige belasting uit hoofde van herwaardering” op te nemen, ten laste van òf de herwaarderingsrekening, òf andere reserves, teneinde op deze wijze een correctie op het in de balans tot uitdrukking gebrachte vermogen aan te brengen, ten behoeve van een juiste voorstelling daarvan. In twee artikelen in dit blad³⁾ bestreed ik deze opvatting, door aan te tonen dat hier sprake is van een opsplitsing van het eigen vermogen, die m.i. niet relevant is, daar zij betrekking heeft op een, in het heden niet voorziene en geplande, ondernemingsbeslissing (n.l. die van afstoting van duurzame productiemiddelen vóór het einde van de geschatte economische levensduur). In februari 1975 merkte Nederstigt op dat ik bij aandacht voor een juiste vermogenspresentatie in de balans z.i. tot een andere conclusie zou hebben moeten komen, terwijl ik bovendien n.z.m. ten onrechte causaal verband tussen het verbruik van de werkeenheden en het ontstaan van de extra fiscale verplichtingen zou hebben gelegd.⁴⁾

Na door diverse omstandigheden aanvankelijk niet aan een weerwoord te zijn toegekomen, bracht o.m. herlezing van het z.g. „Sandilands report”⁵⁾ de noodzaak daarvan scherp onder de aandacht.

II. Moet bij prijsstijging van vaste activa onder toepassing van de vervangingswaardetheorie een vermogenslatentie worden opgenomen?

Veler antwoord op deze vraag luidt bevestigend. Dat antwoord lijkt ook nogal voor de hand te liggen. Er is immers een verschil tussen fiscaal en bedrijfseconomisch vermogen, waarvan Nederstigt terecht stelt, dat dit „... evenzeer een negatieve betekenis (heeft) voor de omvang van het eigen vermogen”.⁶⁾ Nederstigt pleit dan ook voor het opvoeren van een belastinglatentie die niet „van bijzondere aard” is, maar die beschouwd moet worden als een normale belastinglatentie (winstlatentie). Dezelfde opvatting als die van Nederstigt wordt met de bijkans gelijke vanzelsprekendheid naar voren gebracht in het „Sandilands report”: „When fixed assets are revalued it is normal accounting practice to make provision for the tax charge which would arise *if the assets were sold at the valuation shown in the balance sheet*” (curs.: R.v.H.) en in dezelfde alinea: „... the sums in (this) deferred tax account do not form part of the shareholders' funds and are therefore

¹⁾ Subcommissie van de C.A.B. van het (toenmalige) N.I.V.A.

²⁾ „De vraagstukken welke samenhangen met de invloed van de latente belastingverhoudingen op de jaarrekening van de naamloze vennootschap”, De Accountant, 69e jaargang, blz. 51.

³⁾ M. A. van Hoepen: „Geschildpunten bij de verwerking van latente belastingverhoudingen in de jaarrekening van ondernemingen”, M.A.B., febr./mrt. 1973; t.a.p. blz. 89/90.

⁴⁾ W. F. Nederstigt: „De verwerking van vennootschapsbelasting in de jaarrekening”, M.A.B., febr. 1975; t.a.p. blz. 81.

⁵⁾ „Inflation accounting”, Report of the Inflation Accounting Committee (London, 1975).

⁶⁾ T.a.p. blz. 80.

not available for distribution.”⁷⁾ Toch dient men zich af te vragen of men bij de vermogensvoorstelling wel uit moet gaan van de situatie die zou ontstaan wanneer de activa zouden worden verkocht voor de in de balans getoonde waarde (zoals Nederstigt en het „Sandilands report”). De boekwaarde heeft immers voor een getrouwe vermogensvoorstelling tot op zekere hoogte slechts een hypothetische betekenis en daarmee zeker de voorstelling van de fiscale consequenties van verkoop van een actief tegen die boekwaarde. Bovendien echter vergeten Nederstigt en de samenstellers van het „Sandilands report” dat die voorgestane getrouwe vermogensvoorstelling tot stand komt door en met behulp van de „going-concern” gedachte, tenzij het tegendeel van de veronderstelling van oneindige voortzetting van de onderneming is gebleken.

De „going-concern” gedachte houdt óók in, dat met een eventuele (voortijdige) verkoop van het actief (n.l. vóór beëindiging van de geschatte economische levensduur), al dan niet tegen boekwaarde, geen rekening wordt gehouden bij de vermogensvoorstelling. Immers, „... Going-concern” implies indefinite continuance of the accounting entity under scrutiny. Indefinite continuance means that the business will not be liquidated within a span of time necessary to carry out present contractual commitments or to use up assets according to the plans and expectations presently held⁸⁾ (curs.: R.v.H.). Nederstigt haalt in de eerste zin van zijn artikel aan art. 2 van de W.J.O.: de jaarrekening geeft een zodanig inzicht . . . „dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en het resultaat der onderneming, alsmede voorzover de aard van de jaarrekening dat toelaat, omtrent haar solvabiliteit en liquiditeit”. De M.v.A. bij de W.J.O. maakt duidelijk dat het voorbehoud (voorzover de aard van de jaarrekening dat toelaat) t.a.v. de solvabiliteit juist gemaakt is, omdat de onderneming haar jaarrekening (en daarmee haar vermogensvoorstelling) opmaakt onder de veronderstelling van continuïteit.⁹⁾ Een dergelijke op de continuïteitsveronderstelling gebaseerde „juiste” vermogensvoorstelling kan, als men zich voldoende realiseert wat die continuïteit inhoudt, dan bezwaarlijk als argument gebruikt worden voor een, de continuïteit loocherende, vermogensvoorstelling als Nederstigt blijkbaar voorstaat. De opvoering van een winstlatentie bij herwaardering van vaste activa is, zo moet geconcludeerd worden, in strijd met het „going-concern” principe.

De „Commissie De Blaey” voerde, zoals eerder vermeld, de reserve voor toekomstige belasting uit hoofde van herwaardering als voorbeeld van een vermogenslatentie ten tonele. Deze vermogenslatentie is er (i.t.t. Nederstigt) een van bijzondere aard, n.l. onderdeel van het eigen vermogen. Een dergelijke opvatting lijkt aan het probleem van Nederstigt (de juiste! vermogenspresentatie in de balans) beter tegemoet te komen. Brok vroeg zich echter reeds af: „... of wij ons voor een juiste vermogenspresentatie wel voor de consequentie van een ten laste van de herwaardering te creëren bijzondere passiefpost zien geplaatst . . . Overtrekken we de vervangingswaardetheorie niet door maar als vanzelfsprekend aan

⁷⁾ T.a.p. blz. 209. par. 694: geen onderdeel van het eigen vermogen dus, maar een winstlatentie. In dezelfde zin S.S.A.P. no. 11, par. 21 en 22.

⁸⁾ P. Grady: „Inventory of generally accepted accounting principles for business enterprises” (A.R.S. no. 7. New York. 1965) t.a.p. blz. 28. Zie ook: A.R.S. no. 1, chapter 5.

⁹⁾ Zie ook: P. Sanders, G. L. Groeneveld en R. Burgert: „De jaarrekening nieuwe stijl” (Alphen a.d. Rijn, 1972) blz. 46 en 47.

te nemen dat waardering op grondslag van die theorie zou betekenen dat we dan in de balans het actief moeten presenteren tegen wat men vervangingswaarde pleegt te noemen?¹⁰⁾

M.i. wordt de vervangingswaardetheorie niet overtrokken, maar zelfs geweld aangedaan door het opvoeren van voornoemde vermogenslatentie. De waarde is immers volgens de vervangingswaardetheorie de laagste van opbrengstwaarde en vervangingswaarde. Wanneer dit de vervangingswaarde is wordt het oog daarbij geslagen op reproductiewaarde of vervangingswaarde op de inkoopmarkt; dat is *de* waarde, die waarde wordt niet beïnvloed door de historische kostprijs en/of herwaardering van te vervangen activa, noch door in de toekomst eventueel verschuldigde belasting over „holding-gains”. Van het opnemen van een vermogenslatentie (of lagere waardering van activa, zoals Brok voorstond) kan in dit geval dus geen sprake zijn zonder de waardeleer van de vervangingswaardetheorie geweld aan te doen. De (indirecte) opbrengstwaarde wordt immers gerealiseerd, zodat van een verschil in commerciële en fiscale boekwinst in het geheel geen sprake is of ooit zijn zal.

Tot een gelijke conclusie komt W. König: „Eine latente Steuerlast kann sich nur dann ergeben, wenn die Substanz unmittelbar ohne Einsatz in den Produktionsprozess verwertet werden soll. Wird sie über der Produktionsprozess verwertet, kommt der Ertragswert zum Zug. Da die Substanz als Kontrollgrösse definitionsgemäss keine Verwertungsmasse darstellt, kann bei ihrer Ermittlung auch keine Ertragssteuer anfallen.”¹¹⁾

Is daarentegen de opbrengstwaarde lager dan de vervangingswaarde, dan slaat men de blik op de verkoopmarkt. De waarde wordt dan bepaald door de hoogste van directe en indirecte opbrengstwaarde. Gesteld dat de indirecte opbrengstwaarde de hoogste is¹²⁾, dan wordt het (vast) actief verder in het productieproces aangewend en zal van belastingheffing over de oorspronkelijke herwaardering ook geen sprake zijn. Is de directe opbrengstwaarde hoger, dan is er sprake van (partiële) liquidatie; de „klem van de vervangingsverplichting” is verdwenen, dat heeft belastingheffing over het verschil in commerciële en fiscale boekwinst (c.q. -verlies) ten gevolge, een belastingheffing die dan m.i. ook slechts kan toegerekend worden aan het jaar waarin de „klem van de vervangingsverplichting” verdween. In gelijke zin W. König: „Die latente Steuerlast ist beim Substanzwert nur dann zu berücksichtigen, wenn die Substanz als Verwertungsmasse aufgefasst, d.h. wenn eine Liquidation unterstellt wird. Dies gilt auch für das nicht betriebsnotwendige Vermögen . . . Da die Verwertbarkeit einer Substanz . . . dem Fortführungsgedanken zuwiderläuft . . . (ist) für die Bewertung des betriebsnotwendigen Vermögens eines fortzuführenden Unternehmens der Ertragswert massgebend. Wird es für zweckmässig erachtet, den Substanzwert als Kontrollwert heranzuziehen, ist der Substanzwert unter dem Gesichtspunkt einer Rekonstruktion des Unternehmens anzusetzen . . .

Eine Kürzung der latenten Ertragssteuerlast vom Rekonstruktionswert ist defi-

---

¹⁰⁾ A. L. Brok: „Latenties terzake van de vennootschapsbelasting”, *M.A.B.*, juni 1964; t.a.p. blz. 246.

¹¹⁾ W. König: „Zur Berücksichtigung von latenten Ertragssteuerschulden bei der Unternehmensbewertung”, *Die Wirtschaftsprüfung*, heft 14/1975; t.a.p. blz. 371.

¹²⁾ Aan de moeilijkheden bij de bepaling van de indirecte opbrengstwaarde van een individueel actief moge ik in dit bestek voorbijgaan.

nitionsgemäss falsch.”¹³) De conclusie moet dan ook luiden, dat het opnemen van een winstlatentie (Nederstigt), of een vermogenslatentie (De Blaey c.s.), of waardering beneden vervangingswaarde (Brok), bij herwaardering van activa wegens prijsstijging (waarbij de vervangingswaarde per definitie lager is dan de opbrengstwaarde, anders zou geen herwaardering plaatsvinden) te allen tijde in strijd komt met de waarderingsregel van de vervangingswaardetheorie en dus met de daaruit voortvloeiende vermogensvoorstelling.

III. Bestaat er een causale relatie tussen verbruik van werkeenheden en de belasting over de „schijnwinst“?

Als argumenten tegen mijn opvatting, dat een prijsstijging (evenals trouwens een prijsdaling) onder toepassing van de vervangingswaardetheorie niet tot een latente belastingverplichting (of aanspraak) van welk karakter ook aanleiding kan geven, voert Nederstigt aan, dat ik a) daarbij voorbij gezien heb aan de functie van de jaarrekening om inzicht te geven in de omvang en samenstelling van het vermogen, en b) ten onrechte een causaal verband zou hebben gelegd tussen het verbruik van werkeenheden en het ontstaan van extra fiscale verplichtingen.

Het eerste argument heb ik in het voorgaande m.i. ontzenuwd door aan te tonen, dat Nederstigt uitgaat van een onjuiste opvatting t.a.v. de voorstelling van omvang en samenstelling van het vermogen, in strijd met de „going-concern” gedachte en de vervangingswaardetheorie.

Het tweede argument wordt door Nederstigt als volgt nader verwoord: „... het tot uitdrukking brengen van de hogere vervangingswaarde in de balans (*zal*) als consequentie moeten hebben, dat ook de daarover verschuldigde vennootschapsbelasting tot uitdrukking gebracht wordt.

Deze belastinglatentie verhoogt echter ... niet de ten laste van de winst te brengen belasting doch zal in mindering moeten komen op de herwaarderingsrekening. *Op die rekening komt immers tot uitdrukking*, met welk bedrag het nominale vermogen is gestegen tengevolge van herwaardering in verband met gestegen vervangingswaarden”¹⁴) (curs.: R.v.H.). Duidelijker nog wordt dit uiterst plausible argument verwoord door Veenstra: „Mijns inziens ... komt duidelijk naar voren dat de extra belasting *in diepste oorzaak* niet ontstaat door het feit dat de fiscus een deel van de bedrijfseconomische afschrijvingen niet als last accepteert, doch dat de afwijkende fiscale zienswijze op het moment van herwaardering reeds de belastingverplichting in het leven roept. Dat deze extra belasting pas wordt afgerekend nadat de werkeenheden aangewend dan wel afgestoten zijn, doet aan deze conclusie niets af”¹⁵) (curs.: R.v.H.).

De reden voor deze uitgebreide citaten is om aan te geven van welke premissen Nederstigt en Veenstra uitgaan. Deze premissen zijn, dat vermogensvermeerderingen en daarmee verband houdende kosten op één rekening (in dit geval niet de resultatenrekening) moeten worden verantwoord (Nederstigt), en/of dat bij weergave van winst en vermogen gezocht moet worden naar diepe, of zelfs diepste oorzaken (Veenstra). Nu schuilt in deze premissen/argumenten zonder twijfel een kern van waarheid/redelijkheid, maar men zal toch in de gaten moeten hou-

¹³) T.a.p. blz. 374.

¹⁴) T.a.p. blz. 85/86.

¹⁵) R. H. Veenstra: „Belastinglatenties bij herwaardering van duurzame produktiemiddelen”, in „Audite Auditores” (afscheidsbundel voor prof. A. M. van Rietschoten; Amsterdam, z.j.) t.a.p. blz. 153.

den, dat een jaarrekening primair niets meer en niets minder is dan een voorstelling van omvang en samenstelling van vermogen en resultaat volgens bepaalde conventies en op basis van bepaalde uitgangspunten (of „accounting principles”) als daar zijn getrouwheid, voorzichtigheid, continuïteit, realisatie, „matching” enz.

Eén van die „accounting principles” is de z.g. „proper matching of costs and benefits”, d.w.z. dat binnen de grenzen van voorzichtigheid in de resultatenrekening tegenover de daar getoonde (= gerealiseerd geachte) opbrengsten de daarvoor gemaakte kosten worden gesteld. De schrijvers over belastinglatenties beschouwen de vennootschapsbelasting als een *winstbepalingspost*, c.q. kosten; immers zou men de belasting als een *winstbestemmingspost* beschouwen (de fiscus als winstdeler), dan bestaan er geen belastinglatenties, de fiscus krijgt dan een van jaar tot jaar wisselend aandeel van de winst. Wanneer nu door prijsstijging ontstane vermogensvermeerderingen („holding-gains”) gerealiseerd worden, hetzij door de directe, hetzij door de indirecte opbrengstwaarde, brengt het „matching-principle” met zich mee, dat pas dan tegenover die opbrengst de bijbehorende kosten worden gesteld. Die kosten zijn de boekwaarde van het actief (bij realisatie van de directe opbrengstwaarde), of de afschrijvingen (bij realisatie van de indirecte opbrengstwaarde), alsmede de belasting (kosten!) over de gehele (bij realisatie van de directe opbrengstwaarde) of een deel van (bij realisatie van de indirecte opbrengstwaarde) de „holding-gain”.

Immers: „. . . accounting for deferred taxation is the main element of the principle of tax allocation, i.e. ensuring that there is a proper matching of income and expense and the related tax effects, between periods and particular transactions in a single company or between companies where there is a group for tax purposes.”¹⁶⁾

Ik heb dan ook in mijn door Nederstigt bedoelde beschouwingen geen causaal verband gelegd tussen het verbruik van werkeenheden en de extra fiscale verplichtingen, maar conform het „matching-principle” tussen opbrengsten en kosten. Nederstigt (en Veenstra) zouden commentaar moeten leveren op het „matching-principle”; het ware dan raadzaam zulks expliciet te doen.

Of men de belasting over de „schijnwinst” nu als een „verkapte vermogensheffing” wil beschouwen of niet, voor de aanhangers van de vervangingswaarde-theorie is het zonder twijfel een heffing op het vermogen. Mijn opmerking dat vermogensbelasting uit het inkomen (resp. de winst) moet worden voldaan, was een bijkomend argument voor de stelling dat de belasting over de „schijnwinst” ten laste van de verlies- en winstrekening moet worden gebracht. Nederstigt heeft mij zonder meer overtuigd van het verschil tussen een vermogensheffing en vermogensbelasting.¹⁷⁾ Maar hij mag mijn stelling daarom nog niet omkeren. Door het ontkrachten van een (overigens secundair) argument is het bewijs voor het tegendeel van een stelling nog niet geleverd. Bovendien stelt Nederstigt: „. . . *het is evident* (curs.: R.v.H.), dat als een vermogensvermeerdering zelf niet tot de winst wordt gerekend ook de belasting daarover niet ten laste van de winst gebracht dient te worden.”¹⁸⁾ Los van het feit, dat het beroep op de evidentie van een stelling die juist ter discussie staat, m.i. niet terecht is, zou ik, behoudens de

¹⁶⁾ P. A. Sütt: „Practical aspects of deferred tax accounting” (London, 1976); t.a.p. blz. 4.

¹⁷⁾ T.a.p. blz. 84/85.

¹⁸⁾ T.a.p. blz. 84.

voorgaande argumentatie, nog willen stellen dat bedoelde vermogensvermeerdering zich manifesteert in een permanent verschil tussen fiscale en commerciële afschrijving en daarmee in een permanent verschil tussen fiscale en commerciële winst. De belasting over dit permanente verschil in winst kan om twee redenen slechts ten laste van de verlies- en winstrekening worden gebracht.

De eerste reden is, dat anders de door de vervangingswaardetheorie beoogde substantiehandhaving niet kan worden bereikt. Nederstigts opvatting, dat de handhaving van de koopkracht van het eigen vermogen meer een kwestie van winstbestemming dan van winstbepaling is¹⁹⁾, deel ik, maar zij is wel in tegenspraak met zijn zorgen om het feit dat de heffing van vennootschapsbelasting over de „schijnwinst” het feitelijk effect heeft dat de koopkracht van het ondernemingsvermogen wordt aangetast.

Waarom zou men een substantialistisch winstbepalingsstelsel toepassen wanneer men substantiehandhaving een kwestie van winstbestemming acht?

De tweede reden is dat, zoals in het voorgaande aangegeven, „proper matching” vereist dat z.g. „permanent differences” over de verlies- en winstrekening worden geleid, wanneer er een oorzakelijk verband met daar getoonde opbrengsten bestaat. Of zoals tot uitdrukking gebracht door Stitt: „... the amortisation of the excess of the valuation over original cost will give rise to a permanent difference each year. Since the permanent differences are directly attributable to the additional depreciation, it appears appropriate that the tax expense related there to be linked to the „profit” which gave rise to those differences”.²⁰⁾

---

¹⁹⁾ T.a.p. blz. 85.

²⁰⁾ T.a.p. blz. 133.